

Βασικά σημεία, θέσεις και προτάσεις οικονομικής πολιτικής της Έκθεσης

Οι επιπτώσεις του διττού σοκ προσφοράς-ζήτησης που προκάλεσε η πανδημία Covid-19 στο μακροοικονομικό και στο παραγωγικό σύστημα της οικονομίας είναι σημαντικές και αποτυπώνονται στη μεγάλη μείωση του ΑΕΠ και της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας σημαντικών κλάδων της οικονομίας. Η Ελλάδα το 2020 είχε την τρίτη χειρότερη επίδοση στην Ευρωζώνη, με το πραγματικό ΑΕΠ να μειώνεται κατά 8,2%. Το αποτέλεσμα αυτό οφείλεται κυρίως στην κάμψη των εξαγωγών υπηρεσιών κατά 17 δις. ευρώ (9,34% του ΑΕΠ του 2019) και της κατανάλωσης κατά 6 δις. ευρώ.

Οι εγχώριες επενδύσεις δεν φαίνεται, για ακόμη μια φορά, να μπορούν να δημιουργήσουν ισχυρή επεκτατική δυναμική. Η μείωση των επενδύσεων των μη χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων περιορίστηκε στα 721 εκατ. ευρώ, ενώ το φυσικό κεφάλαιό τους συνέχισε να μειώνεται αφού οι επενδύσεις εξακολουθούν να υπολείπονται των αποσβέσεων. Μεταξύ 2010 και 2020 ο μέσος ρυθμός μείωσης του κεφαλαίου ήταν 0,5% ανά τρίμηνο. Σωρευτικά, τη δεκαετία που πέρασε χάθηκε το 25% του φυσικού κεφαλαίου των επιχειρήσεων.

Το α' τρίμηνο του 2021 οι ελληνικές επιχειρήσεις είχαν το δεύτερο υψηλότερο περιθώριο κέρδους και ταυτόχρονα το χαμηλότερο ποσοστό επενδύσεων στην Ευρωζώνη. Η συμπεριφορά αυτή του επιχειρηματικού τομέα αποτελεί μια πραγματική διαρθρωτική ιδιαιτερότητα του ελληνικού αναπτυξιακού υποδείγματος. Βάσει αυτού του δεδομένου, οι σχεδιασμένες οικονομικές πολιτικές που προσανατολίζονται στην περαιτέρω αύξηση της κερδοφορίας των επιχειρήσεων είναι πιθανό να αποδειχθούν αναποτελεσματικές για να ενθαρρύνουν έναν σημαντικό όγκο νέων επενδύσεων.

Η μεγάλη πτώση του ΑΕΠ, και των ροών εισοδήματος και ρευστότητας που αυτή συνεπάγεται, αναζωπυρώνει τη σημασία της ευθραυστότητας και της χρηματοπιστωτικής φερεγγυότητας των θεσμικών τομέων της οικονομίας, η

κατάσταση των οποίων θα προσδιοριστεί από τη διάρκεια και την ένταση της ανάκαμψης της οικονομίας και την αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής.

Για πρώτη φορά από το 2012, οι αποταμιεύσεις των νοικοκυριών ήταν θετικές εξαιτίας της αποχής τους από την κατανάλωση λόγω των μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης. Παρά ταύτα, το αποτέλεσμα αυτό, το οποίο είναι βραχυπρόθεσμο, βελτίωσε τη χρηματοοικονομική τους κατάσταση. Βέβαια, η ανισότητα πλούτου και εισοδήματος αποκρύπτει τον μεγάλο αρνητικό αντίκτυπο που είχε η πανδημία στα φτωχότερα νοικοκυριά, των οποίων η χρηματοοικονομική κατάσταση επιδεινώθηκε λόγω της μείωσης του εισοδήματός τους. Την ίδια στιγμή η πτώση της κατανάλωσης και η μειωμένη ζήτηση επιδείνωσαν τη χρηματοοικονομική κατάσταση των επιχειρήσεων. Μεταξύ του δ' τριμήνου του 2019 και του δ' τριμήνου του 2020 ο δείκτης χρέος προς ακαθάριστα κέρδη των επιχειρήσεων αυξήθηκε κατά 35%.

Μια από τις πιο σημαντικές συνέπειες της πανδημικής κρίσης είναι η αποσταθεροποίηση βασικών δημοσιονομικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας και η ανατροπή της δημοσιονομικής προσαρμογής των προηγούμενων ετών. Η Ελλάδα κατέγραψε το 2020 τη μεγαλύτερη προσαρμογή του πρωτογενούς ισοζυγίου (από πλεόνασμα 4,1% του ΑΕΠ σε έλλειμμα 6,7% του ΑΕΠ) και τη μεγαλύτερη αύξηση του δημόσιου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωζώνης.

Ο δείκτης φερεγγυότητας του ελληνικού Δημοσίου υποβαθμίστηκε ραγδαία το 2020 από το αξιόπιστο καθεστώς κερδοσκόπου όπου βρισκόταν το 2019 στο μη βιώσιμο καθεστώς ultra Ponzi. Το 2021 ο δείκτης θα υποχωρήσει περαιτέρω εντός του χρηματοπιστωτικά μη αξιόπιστου καθεστώτος ultra Ponzi, δεδομένης της πρόβλεψης για υψηλότερο πρωτογενές έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Ο δημόσιος τομέας πρέπει να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στον βιώσιμο αναπτυξιακό μετασχηματισμό της ελληνικής οικονομίας. Η ταχεία και αποτελεσματική αξιοποίηση των πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης και

Ανθεκτικότητας για τη στήριξη της ποιοτικής απασχόλησης, της εκπαίδευσης και της υγείας, και την προώθηση της περιβαλλοντικής αειφορίας και της καινοτομίας θα μπορούσε, μεταξύ άλλων, να συμβάλει καθοριστικά στον μετασχηματισμό του αναπτυξιακού υποδείγματος.

Οι επιπτώσεις της πανδημίας στην αγορά εργασίας και στους εργαζομένους είναι επίσης σημαντικές. Οι άνευ προηγουμένου μειώσεις του χρόνου εργασίας που έγιναν στο πλαίσιο των μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης έχουν αυξήσει δραματικά την επισφάλεια πολλών θέσεων εργασίας. Ιδιαίτερη ανησυχία προκαλεί το γεγονός ότι όλα τα ευρήματά μας για ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα δείχνουν ότι αυτή απέχει σημαντικά από το να εξασφαλίσει ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης και απασχόλησης στους εργαζομένους.

Το δ' τρίμηνο του 2020 υπήρξε μια παράλληλη μείωση της απασχόλησης και της ανεργίας, λόγω της αύξησης του αριθμού των ατόμων σε αναστολή εργασίας. Με την επαναφορά των μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης ο αριθμός των οικονομικά μη ενεργών εκτινάχθηκε, με τη διαφορά σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2019 να υπερβαίνει τα 160 χιλ. άτομα. Τα ποσοστά ανεργίας και υποαπασχόλησης του εργατικού δυναμικού είναι από τα υψηλότερα στην Ευρωζώνη (ελαφρώς χαμηλότερα από τα αντίστοιχα της Ισπανίας), η βελτίωση των οποίων αρχίζει να περιορίζεται ήδη από το β' τρίμηνο του 2019.

Το ίδιο ισχύει για το ποσοστό απασχόλησης, το οποίο είναι πολύ χαμηλό ως προς τον μέσο όρο της Ευρωζώνης αλλά και ως προς τους στόχους της Ατζέντας Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ. Οι εξελίξεις ήταν χειρότερες στην περίπτωση των γυναικών και των νέων. Δεδομένων των διαρθρωτικών περιορισμών του ελληνικού αναπτυξιακού υποδείγματος, η ουσιαστική αύξηση του όγκου της απασχόλησης και του ποσοστού απασχόλησης μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω εκτεταμένων δημοσιονομικών παρεμβάσεων που θα δώσουν σημαντική ώθηση στην οικονομική δραστηριότητα, αφού ο επιχειρηματικός τομέας δεν φαίνεται να μπορεί από μόνος του να

δημιουργήσει τις απαιτούμενες θέσεις εργασίας. Στην κατεύθυνση αυτή το ΙΝΕ ΓΣΕΕ έχει προτείνει τη θεσμοθέτηση του «εργοδότη ύστατης καταφυγής» με πολύ σημαντικές θετικές μακροοικονομικές, αναπτυξιακές και κοινωνικές συνέπειες.

Η Ελλάδα έχει τη χειρότερη επίδοση ως προς την ποιότητα της απασχόλησης στην ΕΕ και ταυτόχρονα το υψηλότερο ποσοστό υποβάθμισης της εργασίας σε σχέση με το 2010. Ο δείκτης ποιότητας της απασχόλησης της Συνομοσπονδίας των Ευρωπαϊκών Εργατικών Συνδικάτων, που ενσωματώνει βασικούς δείκτες/στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης του ΟΗΕ, εμφανίζει την Ελλάδα το 2019 στην τελευταία θέση ανάμεσα στα κράτη-μέλη της ΕΕ. Επιπλέον, ήταν το μόνο κράτος-μέλος που παρουσίασε τόσο μεγάλη πτώση στον δείκτη ποιότητας της απασχόλησης. Συγκεκριμένα, μεταξύ 2010 και 2019 ο δείκτης μειώθηκε κατά 11,45%, ενώ στην Πορτογαλία κατά 3,21% και στην Κύπρο κατά 1,96%. Σε όλα τα υπόλοιπα κράτη-μέλη υπήρξε βελτίωση.

Ένας από τους βασικούς λόγους για τους οποίους η ποιότητα της απασχόλησης είναι τόσο χαμηλή στην Ελλάδα έχει να κάνει με τον εβδομαδιαίο χρόνο εργασίας. Η διάρκεια της τυπικής εβδομαδιαίας εργασίας είναι η υψηλότερη στην ΕΕ και η τρίτη υψηλότερη αν συνυπολογίσουμε την Τουρκία, το Μαυροβούνιο, τη Σερβία και τη Βόρεια Μακεδονία. Παράλληλα, η Ελλάδα έχει το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό απασχολουμένων που εργάζονται με παρατεταμένο ωράριο, δηλαδή από 49 ώρες και άνω, μετά την Τουρκία, και το υψηλότερο ποσοστό μισθωτών στην ΕΕ που εργάζονται Σάββατο και Κυριακή. Η διευρυμένη χρήση υπερεργασίας φέρνει την αγορά εργασίας της Ελλάδας πιο κοντά στο πρότυπο των βαλκανικών χωρών, αναδεικνύοντας το αναπτυξιακό χάσμα της με τις χώρες της Ευρωζώνης.

Η Ελλάδα είναι το μόνο κράτος-μέλος της ΕΕ στο οποίο ο μέσος μισθός μειώθηκε σε σχέση με το 2010, ενώ κατά τη διάρκεια της πανδημίας υπήρξε περαιτέρω επιδείνωσή του. Η απόκλιση του μέσου μισθού από αυτόν του μέσου όρου της Ευρωζώνης είναι ακόμα πιο σημαντική αν συνυπολογιστεί ότι στα κράτη-μέλη της ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων υπάρχει ισχυρή

σύγκλιση, γεγονός που καθιστά την Ελλάδα μια ειδική περίπτωση παλινδρόμησης της κοινωνικής ευημερίας.

Η Ελλάδα είναι επίσης το μόνο κράτος-μέλος στο οποίο για το ίδιο διάστημα υπήρξε απώλεια της αγοραστικής δύναμης του μέσου μισθού και ταυτόχρονα του κατώτατου μισθού. Οι εξελίξεις αυτές φέρνουν την αγοραστική δύναμη των μισθωτών πιο κοντά στην αντίστοιχη των μισθωτών στα κράτη-μέλη της ανατολικής Ευρώπης. Το ίδιο ισχύει και για το ποσοστό κάλυψης των συλλογικών διαπραγματεύσεων, το οποίο αποκλίνει σημαντικά από τα ισχύοντα στη βόρεια, την κεντρική και τη δυτική Ευρώπη. Ο κατώτατος μισθός βρίσκεται κάτω από το όριο της απόλυτης φτώχειας.

Ρόλο-κλειδί στην ανάκαμψη της οικονομίας το αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα έχει η ενίσχυση του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών. Για να συμβεί αυτό, είναι αναγκαία η δέσμευση της οικονομικής πολιτικής στην αύξηση της παραγωγικής και της ποιοτικής απασχόλησης και στη θεσμοθέτηση κατώτατου μισθού αξιοπρεπούς διαβίωσης. Είναι επίσης πολύ σημαντικό να προστατευτούν θεμελιώδη εργασιακά δικαιώματα σχετικά με τα νόμιμα και τα ανώτατα όρια του χρόνου εργασίας, την ασφάλεια και την υγεία στην εργασία, την ενίσχυση των συλλογικών διαπραγματεύσεων και συμβάσεων εργασίας. Η καθυστέρηση όσον αφορά την πλήρη ανάκαμψη της απασχόλησης και των εισοδημάτων θα επιβραδύνει τη δυναμική που θα επιφέρει η απορρόφηση των πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας.

Το πιο σημαντικό διδάγμα της πανδημικής κρίσης είναι ότι η οικονομία μας βρίσκεται για μια ακόμη φορά αντιμέτωπη με τις χρόνιες διαρθρωτικές αδυναμίες της. Η μεγάλη εξάρτησή της από τις υπηρεσίες, και ειδικότερα από τον τουρισμό και την εστίαση, αναδεικνύεται η αχίλλειος πτέρνα της διατηρησιμότητας της ευημερίας της ελληνικής κοινωνίας. Η ισχυρή μείωση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (-8,1%) κατά την περίοδο της πανδημίας προέρχεται από τον τομέα των υπηρεσιών (-9,4%) και ειδικότερα από τους κλάδους «τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία· άλλες δραστηριότητες

παροχής υπηρεσιών, δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών» (-25,4%) και «χονδρικό και λιανικό εμπόριο, μεταφορές, παροχή υπηρεσιών καταλύματος και εστίασης» (-22,8%). Αντίστοιχα είναι και τα ευρήματα ως προς τη μείωση του όγκου της απασχόλησης.

Ο αγροτοκτηνοτροφικός τομέας και η βιομηχανία εμφανίζουν σαφώς μεγαλύτερη ανθεκτικότητα απέναντι στις οικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας περιορίζοντας τις απώλειες της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας κατά 0,3% και 3,9% αντίστοιχα. Αντίστοιχα είναι και τα ευρήματα ως προς τον όγκο απασχόλησης. Από τους κλάδους της βιομηχανίας τη μεγαλύτερη ανθεκτικότητα ως προς τον όγκο παραγωγής παρουσιάζει ο κλάδος «παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και φαρμακευτικών σκευασμάτων» λόγω της ισχυρής ζήτησης που προκάλεσε η πανδημία για τα συναφή προϊόντα. Αντιθέτως, τη χαμηλότερη ανθεκτικότητα παρουσίασε ο κλάδος της ένδυσης και υπόδησης.

Ο τομέας των κατασκευών εμφανίζει ισχυρή τάση ανάκαμψης μετά τη μακροχρόνια κρίση της προηγούμενης δεκαετίας, γεγονός που αποτυπώνεται στη συνδυαστική αύξηση της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (10,4%) και των πραγματικών επενδύσεων σε πάγια στοιχεία «κατοικιών και λοιπών κτιρίων και υποδομών» (10,7%).

Αύξηση κατά 4,9% εμφανίζουν οι πραγματικές επενδύσεις σε εξοπλισμό τεχνολογίας πληροφοριών και επικοινωνίας ως αποτέλεσμα των ψηφιακών αναγκών που προκάλεσε η τηλεργασία και το ηλεκτρονικό εμπόριο. Αξιοσημείωτο είναι το εύρημα ότι, εξαιτίας της επενδυτικής ανεπάρκειας, η παραγωγικότητα της εργασίας παραμένει ιδιαίτερα χαμηλή και αντιστοιχεί στο 51,4% της παραγωγικότητας της ΕΕ και στο 44,2% της Ευρωζώνης.

Τέλος, η στατιστική εκτίμηση βασικών κοινωνικών δεικτών της Ατζέντας 2030 του ΟΗΕ αναφορικά με τον κίνδυνο φτώχειας στην εργασία και την εξέλιξη της φτώχειας και της άνισης διανομής του εισοδήματος στην Ελλάδα δεν αποτυπώνει κάποιον μετασχηματισμό μετάβασης της χώρας σε ένα υπόδειγμα βιώσιμης ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς, με άξονα την απασχόληση, την

αξιοπρεπή εργασία και την κοινωνική ισότητα και δικαιοσύνη. Η υστέρηση που εμφανίζει η Ελλάδα στους υπό εξέταση δείκτες είναι αξιοσημείωτα υψηλή.

Το μέγεθος της αναπτυξιακής πρόκλησης για τη χώρα μας είναι μεγάλο και πρέπει να αναληφθούν σημαντικές θεσμικές πρωτοβουλίες και παρεμβάσεις που θα υπερβαίνουν το σημερινό στενό πλαίσιο μέσων και στόχων και την ιδεοληπτική προκατάληψη στον σχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας μέσω της κερδοφορίας του επιχειρηματικού τομέα. Η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας θα γίνει εφικτή μόνο εφόσον επαναπροσδιοριστεί η ασκούμενη πολιτική βάσει των προτεραιοτήτων και των στόχων της οικονομικής, της κοινωνικής και της περιβαλλοντικής συνοχής και βιωσιμότητας.